

KONFRONTACJA POLSKOŚCI I ROSYJSKOŚCI W POWIEŚCI WIACZESŁAWA RYBAKOWA *GRAWILOT „CESARZEWICZ”*

Joanna Radosz

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Polska

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6626-981X>

e-mail: joanna.radosz@amu.edu.pl

Abstrakt: Celem niniejszego artykułu jest analiza realizacji konceptów rosyjskości i polskości oraz ich konfrontacji w opublikowanej w 1993 roku powieści Wiaczesława Rybakowa *Grawilot „Cesarzewicz”*. Należący do nurtu historii alternatywnej utwór ukazuje imperialistyczną wizję Rosji pozostającej przez cały XX wiek monarchią i światową potęgą. Polska wpisuje się w strukturę tekstu nie tylko jako lenne terytorium imperium, lecz także poprzez personalną więź głównego bohatera – gorliwego patrioty – z polską poetką. Przy pomocy metodologii oferowanej przez etnopsychologię oraz komunikację międzykulturową, przede wszystkim komparatystykę osobowości modalnych obu wzmiankowanych kultur, zostaną zrekonstruowane zawarte w utworze portret typowego Polaka oraz typowego Rosjanina oraz ich wzajemne relacje. To pozwoli na porównanie obrazu tekstowego z rzeczywistością pozatekstową i zinterpretowanie go w kontekście zarówno postrzegania relacji polsko-rosyjskich w pierwszej postsowieckiej dekadzie, jak i dystrybucji władzy w relacjach między bohaterami. Tym samym losy polskiej bohaterki, Stanisławy, można odczytywać jako paralelne wobec projektowanych losów Polski w imperialnym dyskursie: od miłości względem Rosji, poprzez bunt i próby uzyskania niezależności, aż po ostateczną uległość i oddanie.

Słowa kluczowe: Polska, charakter narodowy, stosunki polsko-rosyjskie, rosyjska fantastyka, Wiaczesław Rybakow

Submitted on June 20, 2020
Accepted on September 10, 2020

THE CONFRONTATION OF POLISHNESS AND RUSSIANNES IN THE NOVEL *GRAVIPLANE “CESAREVICH”* BY VYACHESLAV RYBAKOV

Joanna Radosz

Adam Mickiewicz University, Poznań, Poland
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6626-981X>
e-mail: joanna.radosz@amu.edu.pl

Abstract: The aim of this paper is to analyze the concept of Polishness and Russianess in the novel *Graviplane “Cesarevich”* by Vyacheslav Rybakov. In the story structure Poland plays the role of the empire’s vassal and is shown through the prism of the personal relationship between the protagonist and a Polish poetess. With the help of methods offered by ethnopsychology and intercultural communication. It will be possible to reconstruct the portrait of a typical Polish compared to a typical Russian. Such an approach enables referring to the extratextual world and interpreting the novel within the context of both Polish-Russian relations after the collapse of the USSR and the distribution of power. Thus, the fate of the Polish character can be perceived as a parallel to the projected fate of Poland within the imperial discourse: from love to Russia, through an attempt to regain sovereignty, to the eventual submission.

Keywords: Poland, national character, Polish-Russian relations, Russian speculative fiction, Vyacheslav Rybakov

„Polskie kobiety jawią się [Rosjanom] jako szczególnie urodziwe, buta «polskich panów» zachwyca przy wódce i budzi respekt, polska fantazja potrafi urzec najzacieklejszych wrogów Polski”, zapewnia Agnieszka Magdziak-Miszewska we wstępie do zbioru *Polacy i Rosjanie. 100 kluczowych pojęć* [Magdziak-Miszewska 2002, 5], podkreślając inspiratorski charakter egzotyki nieprzystających do siebie mentalności narodowych. Polskość jako kategoria metafizyczna porusza także literatów. Większość tekstów, w których omawiane są kwestie polsko-rosyjskie i rosyjsko-polskie, zdradza pragnienie ulepienia na swój kształt i podobieństwo drugiej nacji (co zresztą podlega szerokiej krytyce [de Lazari 2009a; 2009b]).

O ile jednak obraz wzajemny w tekstach przynależących do umownego kanonu był przedmiotem licznych badań [por. np. *Dusza polska i rosyjska* 2004; Sucharski 2006; Сетко 2015], o tyle mniejszym zainteresowaniem cieszą się etnostereotypy przedstawione we współczesnej literaturze środka.

Celem rozpoczęcia zapełniania tej luki sięgam w niniejszym artykule po utwór Wiaczesława Rybakowa pt. *Grawilot „Cesarzewicz”* (*Гравилет „Цесаревич”*, 1993). Powieść fantastyczna, jedna z pierwszych wydanych po upadku ZSRR, należy do gatunku historii alternatywnej, uznawana jest także za czołowe dzieło nurtu imperialistycznego [Polak 2015, 49–50]. Wizję Rosji, w której nie doszło do Rewolucji Październikowej i która wspólnie ze światem zachodnim tworzy globalną wspólnotę, Rybakow traktuje jako pretekst do refleksji nad humanitaryzmem współczesnego świata. Dla tematu moich rozważań znaczenie ma przede wszystkim wątek relacji głównego bohatera, rosyjskiego oficera Aleksandra Trubieckiego, z polską poetką, Stanisławą (Stasią), uosabiającą pojęcie polskości. Jak słusznie zauważa Tatiana Briejewa:

[О]бразная система произведения представляет собой многообразие стереотипизированных национальных типов: князь Ираклий Георгиевич, Иван Вольфович Ламздорф, Кажинская Станислава Соломоновна, Лиза, Рамиль и т.д. В отношении каждого из этих героев вычленяется реализация доминантного национального стереотипа, становящегося структурной основой построения поведенческой модели образа: польская гордость (Кажинская Станислава Соломоновна), немецкая педантичность (Иван Вольфович Ламздорф), грузинский темперамент (князь Ираклий), милосердие, смирение и терпение, свойственные концепту „русская женщина” (Лиза) и т.д. [Бреева 2010, 3].

Dominująca w utworze koncepcja tożsamości imperialnej mieszczącej w sobie tożsamości narodowe naznaczona jest rosjoceentryzmem wynikającym z uwarunkowań kulturowych autora. Niemniej jednak, czytana z polskiej perspektywy, powieść koduje nie tylko spojrzenie Rosjan na polskość, lecz także elementy samej rosyjskości. Dowodzi tego recenzja Marka Pawelca, skupiającego się na „rosyjskiej duszy” przenikającej utwór i jedynie w jednym akapicie podnoszącego kwestię polskich implikacji: „Intrygujące jest też, że przez całą książkę w tle przewija się Polska. Ważną rolę odgrywa powstanie styczniowe. Ktoś salutuje po polsku. Wspomina się polskie wiersze. Niepokoi myśl o polskim nacjonalizmie” [Pawelec 2005, online]. Ponieważ nagradzana i wielokrotnie wznawiana w Rosji powieść *Grawilot „Cesarzewicz”* można uznać za reprezentatywną dla pierwszych lat porażkowej fantastyki także i zawarty w niej obraz polskości będzie w pewnym stopniu odzwierciedleniem społeczno-kulturowych tendencji przefiltrowanych

przez percepcję autora – osoby osadzonej w kontekście wielokulturowym poprzez wykształcenie (orientalista), a zatem *implicite* rozumiejącej mechanizmy i rolę stereotypizacji.

Przyjęta metoda badawcza wynika z kulturowej teorii literatury, a jej sednem jest „literaturoznawcza analiza dyskursywnych (...) cech, procesów, obiektów kulturowych” [Nycz 2012, 42]. Za ramy, w których osadzam tekst Wiaczesława Rybakowa, przyjmuję etnopsychologiczną koncepcję charakteru narodowego Edmunda Lewandowskiego, konstatującego, iż „można wyodrębnić zespół cech typowego Polaka, który różni się od syndromów cech typowych Niemców, Rosjan, Francuzów (...) [W] danym narodzie występują również typy charakterystyczne dla innych narodów, ale najliczniejszy i dominujący kulturowo jest własny” [Lewandowski 2011, 7]. Takie podejście pozwala na analizę stereotypów i uproszczeń, niezbędnych również dla identyfikacji przedstawicieli odmiennych narodów w literaturze, tak jak czyni to Rybakow w *Grawilocie „Cesarzewiczu”*. Kontekstem kulturowym dla analizy obrazu Polaka i polskości w badanym utworze będą zatem pozatekstowe świadectwa o charakterze narodowym Polaków ze szczególnym uwzględnieniem rosyjskiej perspektywy kulturowej i socjologicznej.

Wzmiankowana przez Briejewą kwestia redukcji postaci do jednej – etnicznej – cechy wywoławczej może budzić skojarzenia z bohaterami, używając terminologii Edmunda Forstera, „płaskimi” (*flat characters*) [Forster 1956, 49–50]. Jak bowiem zauważa badacz, taki typ postaci wymaga możliwości zamknięcia całej jej struktury w jednym hasle bądź zdaniu. Podobny zabieg niemożliwy jest do przeprowadzenia w przypadku bohaterów utworu Rybakowa – mimo iż dominantę konstrukcyjną stanowią etnostereotypy, postaci wykraczają poza skrajną typizację i zyskują „układ antropomimetyczny”, chociaż niekoniecznie indywidualny, jak go określił Henryk Markiewicz [Markiewicz 1981, 153–54]. Efekt redukcji do cechy dominującej uzyskany zostaje dzięki strategii narracyjnej – narrator pierwszoosobowy dąży do kategoryzacji doświadczeń i obiektów, w tym także postaci, z którymi wchodzi w relacje. W ten sposób dochodzi do relatywizacji nie tylko osoby narratora, lecz także przede wszystkim pozostałych bohaterów, o których wiedza jest dostępna czytelnikowi w takim zakresie, na jaki pozwala percepcja protagonisty. Ten zaś skłonny jest do nazywania cech pozostałych postaci, przyczyniając się do postaciowania bezpośredniego – taka strategia prowadzi do wytworzenia u czytelnika wyobrażenia o bohaterach i ich charakterze równoległe z ich przedstawieniem w działaniu lub nawet jeszcze przed nim. Przyjęta przez autora narracja i sposób konstruowania poprzez nią postaci pozwala na domniemanie ich wielowymiarowości, lecz każde koncentrować się na tych cechach wywoławczych, o których wspomina Briejewa. Tym samym można

przyjąć, iż rzeczywisty charakter (o ile można o takim mówić w przypadku – pamiętajmy – „konstrukcji językowej” [Markiewicz 1981, 158]) analizowanych bohaterów staje się wtórny wobec celowego kierowania uwagi czytelników na wyróżnioną cechę reprezentującą *pars pro toto* konkretną narodowość.

Wymieniając szereg typizowanych przedstawicieli różnych etnosów imperium w utworze Rybakowa, Briejewa jako cechę wywoławczą Stasi – a zatem i Polski – podaje dumę (гордость) [Бреева 2010, 3]. Równie bliskim, jeśli nie bliższym semantycznie, byłoby pojęcie „гоно́р” (honor), w języku polskim konotowane pozytywnie, w rosyjskim zaś jednoznacznie negatywnie (w przeciwieństwie do „честь”), jako przejaw pychy, samowoli i wzniesienia indywidualistycznego. Ja ponad interesy kolektywu [por. *Mentalność rosyjska* 1995, 21; Липатов 2015, online]. Termin ten tym lepiej opisuje Stasię, iż jej poczucie godności nosi rys czysto osobisty, niezwiązany z patriotycznymi zapędami. Bodaj jedyny przejaw dumy z pochodzenia to podkreślenie: „родилась я в Варшаве. И вполне горжусь этим!” [Рыбаков 2018, 11], osłabione zresztą wcześniejszą dyskusją Trubieckiego, Herakliusza i poetki dotyczącą kultury rosyjskiej. Komentując wagę Kaukazu dla rosyjskiego kanonu literackiego, Stasia bez wahania wpisuje weń Mickiewicza, którego „мало волновали пальмы и газаваты” [Рыбаков 2018, 10]. Wolność narodu i kultury nie interesuje bohaterki – ważniejsza dla niej jest wolność osobista, która oznacza także niezależność od Trubieckiego. W przeciwieństwie do żony protagonisty, Lizy, kochanka ochoczo podkreśla swą suwerenność, nie godząc się na oczywiste dla Trubieckiego publiczne czułości, ale także wbrew jego prośbom podejmując pracę i prowadząc oddzielne od niego życie. Podczas gdy Liza cierpliwie czeka na męża, wcielając się w archetyp kobiety-Bogurodzicy, pokornej matki jednocześnie własnego dziecka i męża, Stasia uosabia raczej srebrnowieczną Piękną Panią (*Прекрасная дама*): dumną i odległą, a dzięki temu fascynującą. Egzotyczność zostaje podkreślona właśnie poprzez dystans, który Stasia utrzymuje od Trubieckiego zarówno podczas wspólnej gruzińskiej podróży, jak i później w rozmowach telefonicznych („вопросы заботливые, а тон чужой” – konstatuje protagonista-narrator [Рыбаков 2018, 69]), ale też poprzez drobne „obce” gesty, takie jak salutowanie dwoma palcami, „po polsku”. Fascynacja niespotykanymi z punktu widzenia rosyjskich imperialistów subtelnościami z Trubieckiego przenosi się również na Lizę, która powtarza ten gest, jakby na wpol świadomie pragnąc przypodobać się mężowi (nieprzypadkowo narrator podkreśla niecelowość tego gestu dwoma epitetami: „непроизвольно” i „сама (...) не заметив”).

Nieodłączny aspekt zarówno figury Piękną Pani, jak i etnicznej egzotykcji stanowi komponent erotyczny. Etniczność, jak zauważa Anna Łebkowska, ukazuje się poprzez cielesność [Łebkowska 2012, 128], ciało zaś łatwo staje się obiektem

erotyzacji. „Przyziemny erotyzm”, odarty z mistycznego pierwiastka akt płciowy, jako cechę wywoławczą Polaków podawał natomiast Izaak Babel [Сетко 2015, 216]. Te sprzeczne z konceptem mistyczności Pięknej Pani obserwacje Rybakow paradoksalnie łączy w fizycznej stronie relacji Trubieckiego ze Stasią. Jest ona oparta równocześnie na stałej, przede wszystkim werbalnej walce o intelektualną dominację (którą Andriej Sinielnikow określiłby mianem trójkąta miłosnego między „kobietą, mężczyzną i władzą” [Sinelnikov 2000, 207]) oraz silnych doznaniach erotycznych, które można określić mianem przyziemnych (m.in. przyjęcie na siebie roli „samca” i „samicy” [Рыбаков 2018, 32]). Gdyby zaś dopasować relację kochanków do wymiarów miłości zaproponowanych przez Hendricków [por. Boski 2010, 442], najbliższa byłaby mania, czyli połączenie namiętności (erosa) oraz gry (ludusa).

Stasia odgrywa w romansie rolę dziecka, lecz na umowny charakter tej postawy wyraźnie wskazuje jej dążenie do niezależności. Bohaterka potrafi okazywać dziecinną radość z zazdrości ukochanego, potrafi też kokietować go, kreując się na jego poddaną [Рыбаков 2018, 118-121]; jednocześnie jest samodzielna, podtrzymuje relacje z rodakami, które nie podobają się protagoniście, wreszcie opuszcza go, gdy zachodzi w ciążę, zdawszy sobie sprawę, że myślenie Trubieckiego o przyszłym dziecku naznaczone jest egoizmem. Wtedy to jednak bohater oskarża Polkę o samolubność, informując Lizę: „Решила родить абы от кого – ну, а тут как раз дурак попался. Никого она, кроме себя, не любит и никого не любила... Ну, так что у нас с обедом?” [Рыбаков 2018, 215]. Gwałtowne przejście od bulwersującego tematu do przyziemnego żądania posiłku ukazuje faktyczne oczekiwania Trubieckiego względem relacji z kobietami: samodzielność jest wprawdzie egzotyczna i fascynująca, ale ostatecznie przegrywa starcie z uległością. Tę zaś reprezentuje Liza, uosabiająca typ rosyjskiej kobiety [Бреева 2010, 3].

Konfrontacja żony i kochanki protagonisty, odbywająca się przy łóżku ciężko rannego Trubieckiego, stanowi starcie dwóch postaw wobec mężczyzny, dwóch odłamów chrześcijaństwa (odpowiednio prawosławia i katolicyzmu), a w kontekście historyczno-psychoetnologicznym także dwóch narodowych charakterów wobec imperium. Pokorna, skłonna do wybaczenia Liza jest cierpliwa i cierpiąca zgodnie z doktryną prawosławia: znosi zdrady Trubieckiego i oddaje mu siebie w całości w zamian za obecność. Bohaterka ucieleśnia typ kobiety-pielęgniarki, kobiety-opiekunki; jej relacja z mężem jednoczy w sobie elementy erosa oraz przyjaźni (storge), które łączą się w typie miłości altruistycznej – agape. Liza jest wrażliwa na cudzy ból i przyjmuje go niemal jak swój, niezależnie od tego, czy jest to fizyczny ból Trubieckiego, czy strach, jaki Stasia odczuwa przed macierzyństwem.

Тумczasем kochanka „(...) держалась со мною с безличной, снимающей всякий намек на душевную или любую иную близость корректностью отлично вышколенной сестры милосердия” [Рыбаков 2018, 166]. Autor kreuje zatem obraz dumnej Polki odmawiającej grania drugich skrzypiec w obliczu konfrontacji; kobiety, którą cieszy zazdrość ukochanego i która odchodzi, zaledwie czuje gwałtowną zmianę dystrybucji władzy w relacji.

Można skonstatować za Nikołajem Bierdiajewem [por. Lewandowski 2011, 61], że ta niekompatybilność charakterów i odmienność Lizy i Stasi – odmienność, która pociąga Trubieckiego, nie pozwalając mu wybrać ostatecznie jednej kobiety – wynika po części z aspektu religijnego. Rosjanka reprezentuje prawosławną pokorę i cierpliwość, Polka zaś – katolicki, „męski” (a zatem sprawczy, nie współodczuwający [Hofstede, Hofstede, Minkov 2010, 175–176]) charakter. Jednocześnie sam aspekt katolicyzmu, choć wzmiankowany i *explicite* wyłożony w rozmowie kochanków o wierze, nie stanowi przeszkody w relacji. Nie oznacza to bynajmniej, iż tożsamość polskość = katolickość zostaje zachwiana (przypisanie do konkretnej wiary stanowi podstawowy element charakterystyki bohaterów *Grawilotu „Cesarzewicza”*). W powieści Rybakowa imperium opiera się na silnej państwowości, wieloetniczności i wielowyznaniowości, toteż katolicyzm nie zagraża imperializmowi tak, jak w realnym świecie imperialnej rosyjskości zagrażało wyznanie podważające formułę Sergieja Uwarowa: „prawosławie, samodzierżawie, narodowość”; z kolei rosyjskość etniczna z etniczną polskością pokojowo koegzystuje w ramach Rybakowskiego imperium. Polak-katolik nie nawołuje w nim do podążenia za „Chrystusem narodów” i zbawienia wszystkich narodów pod polską flagą, jak to miało miejsce w świecie rzeczywistym [por. Вержбицкий 2014, 75], a dziedzictwo polskiego romantyzmu, mimo wspomnienia w utworze o powstaniu styczniowym, w świecie przedstawionym zostaje w pełni zasymilowane z kulturą imperium (o czym świadczy chociażby wspomniane już zaliczanie Mickiewicza w poczet twórców rosyjskich – w znaczeniu „imperialnych”). Rezygnacja z mesjanizmu wyznaniowego (czy to katolickiego, czy prawosławnego jako jego konkurenta [*Mentalność rosyjska...* 1995, 41–42]) na rzecz pragmatycznej polityki imperialnej doprowadza do przekształcenia tego aspektu polskości, na którym swą polonofobię opierali Fiodor Dostojewski czy Nikołaj Danilewski, w kategorię całkowicie neutralną dla stosunków polsko-rosyjskich.

Neutralizuje Rybakow także polską samowolę, najbardziej niepokojący z rosyjskiej perspektywy element polskości, o którym tak pisze Aleksiej Kara-Murza:

Na przestrzeni kilku wieków pojęcia „Polska” i „szlachectwo” odgrywały w rosyjskiej polemice na temat historycznych losów Rosji rolę wyznacznika niebezpiecznego

scenariusza dla rozwoju samej Rosji, swoistej namiastki „rosyjskiej degradacji”, zamętu („smuty”) i społecznego rozpadu. „Polonofobia” stała się w ten sposób swoistym psychologicznym kompleksem poczwienników, obawiających się, że realizacja w Rosji polskiego scenariusza nie ograniczy się do ukształtowania symbiotycznej warstwy społecznej – „szlachty”, lecz w konsekwencji doprowadzi do totalnej smuty [Kara-Murza 2002, 235].

Jedyny przejaw samowoli obywateli nieistniejącego na mapie w *Grawilocie* „*Cesarzewiczu*” państwa polskiego to wspomnienie powstania styczniowego, przedstawionego z dwóch stron: jako efekt rosyjskiego okrucieństwa („В ту пору Польша в очередной раз пылала. Поляки кромсали русских поработителей, как могли” [Рыбаков 2018, 227]) i zarazem jako rezultat modyfikacji charakterologicznych stanowiących oś fabuły utworu. Gniew Polaków narrator rozumie i popiera, a przy tym zwraca uwagę na rolę samych Rosjan w zaognieniu konfliktu: rosyjscy inteligenci na równi z naukowcami pracującymi nad zwiększeniem agresji u ludzi wykorzystują powstanie do własnych celów. W efekcie „[и] вот уже один, другой, третий русский борец за справедливое устройство гвоздит из польских окопов русскими пулями в русских солдат, думая, что попадает в прогнившее самодержавие” [Рыбаков 2018, 228], spełniając tym samym scenariusz założony przez Kara-Murzę. Polska jako źródło konfliktu jest zatem elementem wymiennym, w dodatku przedmiotem, nie podmiotem konfrontacji: znajduje się na drodze rosyjsko-rosyjskiego sporu, występując w roli wygodnego pretekstu. Dramat Polaków, zrazu dostrzeżony przez narratora, gaśnie w natłoku informacji dotyczących imperialnej polityki, a polskość oznacza jedynie etniczność uciemioną, nie zaś niepokorną. Tą może być jedynie na poziomie jednostek takich jak Stasia, dumna potomkini dumnych Polaków, skonfrontowana z Januszem Kwiatkowskim, rodakiem z Łodzi, który wprowadzie cechuje się nachalnością i patriotyzmem, ale jednocześnie jego demonstracyjna polskość kanalizuje się wyłącznie w działalności na rzecz promocji polskiej kultury, w żadnym stopniu zaś w zrywach wolnościowych.

Komentarz do pożądanego w świecie *Grawilotu* „*Cesarzewicza*” modelu polskości stanowi finał utworu. Ciężarna Stasia po burzliwym rozstaniu z Trubieckim wraca do niego, pisząc romantyczny list zakończony wieloznacznym „czekamy” (które może zarówno dotyczyć nienarodzonego dziecka, jak i być wyrazem pogodzenia z losem „drugiej żony” i woli życia w trójkącie z Trubieckim oraz Lizą). Polka podporządkowuje się woli imperialnego oficera. Wraz z Lizą, pokornie akceptując obecność poetki, tworzą szczęśliwą rodzinę, ukazując pokojową koegzystencję w ramach prywatnego imperium Aleksandra Trubieckiego. Wobec obserwacji Brijewej dotyczących bezpośredniej relacji w utworze między uoso-

bieniem dominującej cechy konkretnej etniczności a losami całej etniczności, a także w świetle omawianego wcześniej fragmentu poświęconego konkretnie losom Polski, przyjąć można, że ostateczne podporządkowanie się Stasi Trubieckiemu symbolizuje również podporządkowanie się Polski imperium i współistnienie z innymi etnosami w ramach carskiej Rosji, którą określić należy jako *rossijską*, nie zaś *russką*. Przy tym trzeba pamiętać, iż panslawistyczna retoryka dotyczy świata, który autor jednoznacznie identyfikuje jako bardziej humanitarną, a więc alternatywną wersję rzeczywistości pozatekstowej. Jest to zatem marzenie o pokojowym, wspólnotowym państwie – polskość zostałaby w nim przykrojona do imperialistycznych oczekiwań (co pozostaje zgodne z wizją zawartą w niektórych tekstach, wspomnianych na początku artykułu), lecz nie program dla postsowieckiego świata.

BIBLIOGRAFIA

- Boski Paweł. 2010. *Kulturowe ramy zachowań społecznych*. Warszawa: PWN.
- Dusza polska i rosyjska. Od Adama Mickiewicza i Aleksandra Puszkina do Czesława Miłosza i Aleksandra Solżenicyna*. 2004. Red. Lazari A. de. Warszawa: Polski Instytut Spraw Międzynarodowych.
- Forster Edmund M. 2002. *Aspects of the Novel*. New York: Rosetta Books.
- Hofstede Geert, Hofstede Gert Jan, Minkov Michael. 2010. *Cultures and Organizations. The Software of the Mind*. New York: McGraw Hill.
- Lazari Andrzej de. 2009a. *Musi to na Rusi...* W: Lazari A. de. *Polskie i rosyjskie problemy z rosyjskością*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego: 175–182.
- Lazari Andrzej de. 2009b. *Antyrosyjska obsesja*. W: Lazari A. de. *Polskie i rosyjskie problemy z rosyjskością*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego: 183–187.
- Lewandowski Edmund. 2011. *Charakter narodowy Polaków i innych*. Warszawa: MUZA.
- Lebkowska Anna. 2012. *Somatopoetyka*. W: *Kulturowa teoria literatury 2. Poetyki, problematyki, interpretacje*. Red. Walas T., Nycz R. Kraków: Universitas: 101–135.
- Magdziak-Miszewska Agnieszka. 2002. *Wstęp*. W: *Polacy i Rosjanie. 100 kluczowych pojęć*. Red. Magdziak-Miszewska A., Zuchniak M., Kowal P. Warszawa: Więzi: 5–11.
- Markiewicz Henryk. 1981. *Postać literacka i jej badanie*. „Pamiętnik Literacki” nr 2: 147–162.
- Mentalność rosyjska: słownik*. 1995. Red. Lazari A. de, Broda M. Katowice: Śląsk.
- Nycz Ryszard. 2012. *Od teorii nowoczesnej do poetyki doświadczenia*. W: *Kulturowa teoria literatury 2. Poetyki, problematyki, interpretacje*. Red. Walas T., Nycz R. Kraków: Universitas: 31–61.
- Pawelec Marek. 2005. *Bajka o dobrych komunistach i wielkiej Rosji carów*. „Esensja”. (online) <https://esensja.pl/ksiazka/recenzje/tekst.html?id=1983> (dostęp 10.06.2020).
- Polak Andrzej. 2015. *Grając przeszłością i przyszłością. Rosyjska fantastyka alternatywna i socjologiczna*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Sinelnikov Andrei. 2000. *Masculinity à la russe: Gender Issues in the Russian Federation Today*. In: *Male roles, masculinities and violence. A culture of peace perspective*. Eds Breines I., Connell R., Eide I. Paris: UNESCO: 201–209.
- Sucharski Tadeusz. 2006. „Rosja wchodzi w polskie wiersze” – obraz Rosjanina w literaturze polskiej. W: *Katalog wzajemnych uprzedzeń Polaków i Rosjan*. Red. Lazari A. de. Warszawa: Polski Instytut Spraw Międzynarodowych: 73–158.

- Бреева Татьяна. 2010. «Викторианская Россия» в структуре национального мифа (на материале русского историсофского романа конца XX века). «Филология и культура» № 1: 1–9.
- Вержицкий Анджей. 2014. *Католицизм и польское нациестроительство*. «Вопросы национализма» № 1: 69–80.
- Липатов Александр. 2015. *Польша в русском восприятии*. «Вестник Европы». (online) <http://www.vestnik-evropy.ru/issues/poland-in-the-russian-perception.html> (доступ 01.06.2020).
- Рыбаков Вячеслав. 2018. *Гравилет «Цесаревич»*. Москва: Э.
- Сетько Ольга Александровна. 2015. «Польский текст» в русской литературе первой половины XX века: мифопоэтические аспекты. «Уральский филологический вестник. Серия: Драфт: молодая наука» № 5: 221–230.

REFERENCES

- Boski Paweł. 2010. *Kulturowe ramy zachowań społecznych*. Warsaw, PWN. (In Polish)
- Breeva Tat'ana. 2010. "Viktoriańskaâ rossia" v strukture nacional'nogo mifa (na materiale russkogo istoriosofskogo romana konca XX veka) [Victorian Russia in the Structure of the National Myth (Basing on the Russian Historiosophical Novel from the End of the XX Century)]. "Filologią i kul'tura" no 1, pp. 1–9. (In Russian)
- Dusza polska i rosyjska. Od Adama Mickiewicza i Aleksandra Puszkina do Czesława Miłosza i Aleksandra Sołżenicyna*. 2004. Ed. Lazari A. de. Warsaw, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych. (In Polish)
- Forster Edmund M. 2002. *Aspects of the Novel*. New York, Rosetta Books. (In English)
- Hofstede Geert, Hofstede Gert Jan, Minkov Michael. 2010. *Cultures and Organizations. The Software of the Mind*. New York, McGraw Hill. (In English)
- Lazari Andrzej de. 2009a. *Musi to na Rusi...* In: Lazari A. de. *Polskie i rosyjskie problemy z rosyjskością*. Lodz, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, pp. 175–182. (In Polish)
- Lazari Andrzej de. 2009b. *Antyrosyjska obsesja*. In: Lazari A. de. *Polskie i rosyjskie problemy z rosyjskością*. Lodz, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, pp. 183–187. (In Polish)
- Lewandowski Edmund. 2011. *Charakter narodowy Polaków i innych*. Warsaw, MUZA. (In Polish)
- Lipatov Aleksandr. 2015. *Pol'sha v russkom vospriatii* [Poland in Russian Reception]. "Vestnik Evropy". Available at: <http://www.vestnik-evropy.ru/issues/poland-in-the-russian-perception.html> (Accessed 1 May 2020). (In Russian)
- Łebkowska Anna. 2012. *Somatopoetyka*. In: *Kulturowa teoria literatury 2. Poetyki, problematyki, interpretacje*. Eds Walas T., Nycz R. Cracow, Universitas, pp. 101–135. (In Polish)
- Magdziak-Miszewska Agnieszka. 2002. *Wstęp*. In: *Polacy i Rosjanie. 100 kluczowych pojęć*. Eds Magdziak-Miszewska A., Zuchniak M., Kowal P. Warsaw, Więzi, pp. 5–11. (In Polish)
- Markiewicz Henryk. 1981. *Postać literacka i jej badanie*. "Pamiętnik Literacki" no 2, pp. 147–162. (In Polish)
- Mentalność rosyjska: słownik*. 1995. Eds Lazari A. de, Broda M. Katowice, Śląsk. (In Polish)
- Nycz Ryszard. 2012. *Od teorii nowoczesnej do poetyki doświadczenia*. In: *Kulturowa teoria literatury 2. Poetyki, problematyki, interpretacje*. Eds Walas T., Nycz R. Cracow, Universitas, pp. 31–61. (In Polish)
- Pawelec Marek. 2005. *Bajka o dobrych komunistach i wielkiej Rosji carów*. "Esensja". Available at: <https://esensja.pl/ksiazka/recenzje/tekst.html?id=1983> (Accessed 10 June 2020). (In Polish)
- Polak Andrzej. 2015. *Grając przeszłością i przyszłością. Rosyjska fantastyka alternatywna i socjologiczna*. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego. (In Polish)
- Rybakov Vâčeslav. 2018. *Gravilet "Cesarevič"* [Graviplane "Tsesarevich"]. Moscow, È. (In Russian)
- Setko Ol'ga Aleksandrovna. 2015. "Pol'skij tekst" v russkoj literature pervoj poloviny XX veka: mifopoëtičeskie aspekty ["Polish Text" in Russian Literature of the First Half of XX Century:

- the Mythopoetic Aspects]. "Ural'skij filologičeskij vestnik. Serii: Draft: molodaâ nauka" no 5, pp. 221–230. (In Russian)
- Sinel'nikov Andrei. 2000. *Masculinity à la russe: Gender Issues in the Russian Federation Today*. In: *Male roles, masculinities and violence. A culture of peace perspective*. Eds Breines I., Connell R., Eide I. Paris, UNESCO, pp. 201–209. (In English)
- Sucharski Tadeusz. 2006. "Rosja wchodzi w polskie wiersze" – obraz Rosjanina w literaturze polskiej. In: *Katalog wzajemnych uprzedzeń Polaków i Rosjan*. Ed. Lazari A. de. Warszawa, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, pp. 73–158. (In Polish)
- Wierzbicki Andrzej. 2014. *Katolicyzm i pol'skoe naciestroitel'stvo* [Catholicism and the Polish Building of the Nation]. "Voprosy nacionalizma" no 1, pp. 69–80. (In Russian)

